

„a barátságot máris viszonzom ezzel a tárcával”

Adalék Karinthy Frigyes és Móra Ferenc barátságához és novellaváltásához

Móra Ferenc Birger Mörner svéd tudósnek a „primitív népek hitét a »négy utolsó dolgokról«” írott könyvét kiegészítő *Tinara* című elbeszélése a *Magyar Hírlap* 1930. szeptember 21-i számában jelent meg, „Karinthy Frigyesnek barátsággal ajánlja Móra Ferenc” dedikációval. Utolsó bekezdése megmagyarázza, hogy miért éppen a budapesti írónak címezi írását: „Hírét hallottam, hogy Karinthy Frigyes nagy tisztelettel volt hozzám: nekem dedikálta *Paleolith* című cikkét. Még nem tudom, mi van benne, mert itt az avarkorban nem divat újságot járattani. De a barátságot máris viszonzom ezzel a tárcával, amelyet egyszerre ajánlok a kitűnő filozófusnak s a kitűnő humoristának. Tinarában bizonyára örömet találja mind a kettő.”¹

Karinthy őskőkort idéző, ál-archaikus novellája, amire Móra válaszolt, egy héttel korábban, 1930. szeptember 14-én jelent meg a *Pesti Napló*-ban, címe alatt a „Móra Ferencnek, szeretettel” ajánló sorral.²

Persze nem véletlen, hogy éppen ekkor történt meg egyszeri novellaváltásuk, mint ahogy az sem, hogy mindkettejük írása egyszerre idézi a múltat és a jelent.

Karinthy Frigyes nyolc évvel volt fiatalabb Móra Ferencnél. Budapesten született, ott is élt 1936-ban bekövetkezett haláláig. Szegeden csak alkalmanként járt – fellépőként vagy éppen a szabadtéri játékok nézőjeként –, azonban az egyik ilyen látogatásakor meglátogatta a múzeumigazgató-író társaságát. A Karinthy-életműben első alkalommal 1929-ben jelenik meg Móra neve, igaz, ekkor már igen szívélyesen nyilatkozik az ötvenedik születésnapját ünneplő kollégáról: „A személyes barátság révén is nagyon szeretem Mórát, és boldogan emlékszem vissza arra a néhány órára, amit az ő társaságában legutóbb a szegedi múzeumban könyvek és ásványok között töltöttem.”³ Az első látogatás és a személyes megismerkedés történetét öt évvel később, a Móra halálakor írott megemlékezésében újabb részletekkel gazdagítja: „Otthonában és munkahelyén (boldog ember! munkahelye volt az otthona) láttam meg először. Ahogy felállt, elém jött, meglepetést kellett elfojtanom: másnak képzeltem. Az Arany János-i hagyományos »magyar költő« típus helyett egy angol diplomata vagy norvég tudós finom intellektuális, fegyelmezett férfiasága kifejezésében, mozdulatokban: lélek-arc, aminek minden vonását belső erők formálták, rajzolták meg, a sűrű szemöldök s a kifelé figyelő tekintet alatt. S mosoly, mely a Voltaire-ére emlékeztetett. / Csak szivarját tartotta úgy, ahogy Jókai, Mikszáth, Bródy Sándor.”⁴

Személyesen ekkor ismerték meg egymást – műveiken keresztül nyilván már sokkal régebben. S nemcsak író-, hanem munkatársak is voltak már: mindketten a *Magyar*

¹ Móra Ferenc: *Tinara*. Magyar Hírlap, 1930. szept. 21. 3. = Uő.: *Beszélgetés a ferde toronnyal – Túl a palánkon*. Bp., 1969. 375-392. A kötetbeli közlésben nem olvasható az ajánlás és az utolsó bekezdés.

² Karinthy Frigyes: *Paleolit*. Pesti Napló, 1930. szeptember 14. 37. = Uő.: *Idomított világ*. Szerk.: Ungvári Tamás. Bp., 1981. I. kötet. 197-201.

³ Móra Ferenc 50-ik születésnapján. Kosztolányi Dezső, Pásztor Árpád, Laczkó Géza és Karinthy Frigyes nyilatkozik a magyar mezők énekeséről. Délmagyarország, 1929. júl. 19. 3. = *Ének a szegénységről*. In *memoriam Móra Ferenc*. Szerk.: Lengyel András. Bp., 2003. 105-108.

⁴ Karinthy Frigyes: *A magyar író. Szavak Móra Ferencről*. Pesti Napló, 1934. febr. 11. 13. = Uő.: *Esszék, kritikák*. Bp., 2002. II. kötet 14-18., ill. *Ének a szegénységről*. 256-259.

Hírlap publicistái, vezető írói, Móra szerződéses főmunkatársa. A közös hivatás és a közös fórum azonban kevés lett volna, ha nem találunk egymásban szellemi partnerre. De intellektuális alkatuk hasonlított, s miképpen Móra is meglátta Karinthyban a filozófust (fent idézett ajánlásában írja: „a kitűnő filozófusnak s a kitűnő humoristának”), úgy Karinthy is pontos személyiséganalízist adott a szegedi íróról, ki „filozófus volt, gondolkodó, tudós és forradalmár, úgy sejtem, politikus is. S mindenekelőtt: bíráló szelleme minden megismerhetőnek makacs keresője, az ismeretlen Megoldás fanatikus hitében.”⁵

Az előbb szellemi, majd az első találkozást követő személyes barátság kialakulása után Karinthy Frigyes és Móra Ferenc (feltételezhetően) második találkozásának nagyobb irodalma van. Ennek legteljesebb összefoglalását Csaplár Ferenc *Magyar írók Szatymazon* cikkére hivatkozva Péter László adta *Szatymaz az irodalomban* című írásában.⁶ Csaplár cikke és Péter László munkájának vonatkozó része leginkább Sós Endre egy 1967-es visszaemlékezését veszi alapul, azt egészíti ki, illetve pontosítja kritikai észrevételekkel.⁷

Sós Endre (1905–1969) költő, író, újságíró, szerkesztő egyike volt annak a csoportnak, akik 1930-ban (Sós harminchét év távlatából téves visszaemlékezése szerint 1931-ben) meglátogatták Mórát szatymazi tanyáján. Több más íróval-újságíróval együtt Karinthy Frigyes is tagja volt a társaságnak, hiszen az „esztendő nyarán Móra Ferenc gyakran sürgette a *Magyar Hírlap* szerkesztőségében: látogassuk meg egyszer akár Szegeden, akár Szeged mellett, Szatymazon, ahol üdült.

Egy napon Móra Ferenc azzal állított be a szerkesztőségbe:

– Örök harag, szalmakalap, míg a kutya meg nem harap... Nincs több kifogás! Örök harag, ha nem jöttök... Karinthy Frici már megígérte, hogy jövő vasárnap ott lesz... Együtt utazhattok. Szegedig gyertek vonattal, ha nincs autótok... Szegedről gondoskodunk majd valami tákolmányról Szatymazig. [...]

A szóbeli meghívás után, amellyel szobáról szobára mindenkit felkeresett, írásbeli invitációt küldött a szerkesztőségnek” és „a héten háromszor még telefonált is”: „– Fiúk! Ne felejtsetek el! Szegeden, az állomás előtt állnak a fogatok! Kölcsönkaptam néhányat a várostól... Mindenki hozza el a feleségét! Az asszonyokat is várjuk! Ne kerüljön többé a szemem elé, aki nem jött el közületek!... Karinthy Fricit pedig hívjátok fel, mert megígérte ugyan, hogy eljön, de tudjátok, milyen szórakozott.

193[0] nyarán el is indult – Roóz Rezsővel, a *Magyar Hírlap* felelős szerkesztőjével az élen – az expedíció. A MÁV külön fülkéket, »szolgálati szakasz«-okat adott az újságíróknak. Nagyon jól utaztunk. Szegeden már ott várakoztak ránk a kocsik. Átszálltunk. Szatymazon Móra Ferenc jött elénk. [...]

Ebéd előtt a férfiak sétálni indultak Szatymazon. [...] Ebéd után az egész társaság kiült a rétre. Ott napestig tartott a traktálás és a poharazgatás. Kezdetben mindenki csendesen beszélgetett. Telt gyomorral még diskurálni is nehéz. A bor sem volt könnyű a fejeknek.”

A beszélgetés alatt előbb egy „Ady-vita” bontakozott ki, majd Móra „életének véletlenjeit mesélte el”, mely közben valahonnan egy cigánybanda sompolygott melléjük, akiket Móraék hívtak, hogy ezzel is kedveskedjenek a társaságnak. Ide pár megjegyzést

⁵ Karinthy Frigyes: *A magyar író*.

⁶ Csaplár Ferenc: *Magyar írók Szatymazon*. Délmagyarország, 1967. máj. 28. 8. – Péter László: *Szatymaz az irodalomban*. In: Uő (szerk.): *Szatymaz földje és népe*. Szeged, 2000. 525-552.

⁷ Sós Endre: *Móra Ferencnél Szatymazon*. Kortárs, 1967. máj. 778-784.

érdemes fűzni. A Sós idézte Móra-„nagymonológban” Péter László szerint „Sós nem annyira a csaknem négy évtizede elhangzottakat, mint inkább Móra önéletrajzi írásait idézte, kivonatolta”, és ezt valószínűsíti az is, hogy a memoár bevezető részében, Móra külsejének leírásánál Sós szó szerint, de jelölés nélkül idézi Karinthy nekrológiájának mondatait.

Péter László kritikával fogadja a Móra-vallomást megszakító „közjátékot”, mikor is: „(Egyszerre csak a távolba, az országútra mutatott Móra Ferenc. Két kakastollas csendőr lépkedett ott.)

– Ha a zsaruk meglátnak bennünket így együtt, rögtön felmegy a belügyminisztériumba a jelentés: titkos szabadkőműves nagygyűlést rendeztek Móra Ferencéknél Szatymazon, és erre az összejövetelre odaérkezett a *Magyar Hírlap*nak, a szabadkőművesek lapjának pesti szerkesztője is... Hát, ha nincs jobb dolguk a csendőrörsön, küldjék csak el ezt a jelentést”, emlékszik vissza Móra szavaira Sós, de Péter László szerint „a két kakastollas csendőrt azonban csak Sós Endre utólagos képzelete hozta be a réten üldögélő pesti zsurnaliszták látókörébe: Szatymazon ugyanis sohasem voltak csendőrök, mert Szeged közigazgatásához tartozva csak városi, 1919 után állami rendőrök szolgálták a közbiztonságot.”

A másik megjegyzés szintén a délutáni eseményekre vonatkozik. Azokat Móra is megírta – másképp. Az ő – Sós Endrénél természetesen jóval korábbi – visszaemlékezése (1931) szerint délután kis utazásra vitte a társaságot, mert „ilyent nem látni a Hortobágyon se, se sehol az országban, mert sehol sincs akkora szikes, mint a Fehértó. Tavaly nyáron pesti újságírókkal bámultattam meg, nem győzték nézni. Különösen Karinthy Frigvest alig tudtam visszacsalni a szatymazi bér-tanyánkra, pedig ott is nagy multság várt rá. Egész délután csaptunk a tanya falán krajcárral, Karinthy meg Zsolt Béla meg én. Hagytam is nyerni a pestieket, hadd örüljenek szegények. El is nyertek tőlem vagy két zsebre való rézpénzt. Csak otthon vették észre, hogy csupa Ferenc Jóska idejéből való krajcárt cipeltek hazáig.”⁸ Így lehet, hogy a pesti társaság tagjai, Móra tréfájából kacatokkal a zsebükben, de – immár ismét Sóst idézve – „vacsorának is beillő uzsonna után, feledhetetlen élményekkel gazdagodva”, kocsikon tértek vissza Szegedre, ahol elérték a gyorsvonatot.

Éppen Móra bekezdésnyi visszaemlékezése alapján („tavaly nyáron”) korrigálja Péter László Karinthyék szatymazi látogatásának évét 1931-ről 1930-ra, és teszi azt június-júliusra. Ennél pontosabb időmeghatározást – miképpen sem Móra, sem Sós – nem ad. Azonban egy kortársi beszámolóból – mely eddig elkerülte a Móra-szakirodalom figyelmét – egészen pontosan megtudjuk, kik és mikor jártak Móra Ferencnél Szatymazon. Az egykorú – tehát az emlékezés során esetlegesen bekövetkező tévedést kizáró – tudósítást, amely a *Színházi Élet* 1930. augusztus 31.–szeptember 6-i számában jelent meg (22–23.) – itt közöljük egész terjedelmében:

Ilona-nap Móra Ferencéknél a szatymazi tanyán

Szatymaz, augusztus

Móra Ferenc írásai innen sarjadnak a magyar Alföld délibábos végtelenségéből, a Szeged környéki tanyák hófehér házaiból, a homokos országutakról, a búzamezőkről, rétekről, akácerdők mélyéből.

⁸ Móra Ferenc: *Délibábok*. Délmagyarország, 1931. ápr. 12. = Uő.: *Szegedi tulipános láda*. Bp. 1964.

A nyarat itt töltik Mórának a szatymazi tanyán, amelyet egy nyárra bérelt Móra Ferenc, aki naponta beutazik a vonattal innen a szegedi Kultúrpalotába. Mert hosszú időre nem hagyhatja el a kiásott népvándorlásbeli vitézeket és gepida harcosokat, akiket ő emelt ki ősi sírjából az egész tudományos világ bámulatára.

A szatymazi tanya a maga egyszerűségében magán viseli Móra Ferenc írásainak minden póz nélküli őszinteségét, mélységét, báját és frissességét. Ha itt tartózkodik Móra, akkor sem feledkezik meg a szegedi múzeumról, itt is a népvándorlásról, Attila sírjáról beszél, olyan érdekesen, ahogy csak ő tud beszélni.

*

A legutóbbi vasárnap csöndjét azonban budapesti és szegedi vendégek hada verte föl Szatymazon. Annyi történt, hogy Móra Ferencné nevenapja volt, és az Ilona-napra egész sereg vendég érkezett a Móra-tanyára Szegedről és Budapestről, hogy kezet csókoljon Mórának. A legnagyobb hódolattal és szeretettel veszi körül mindenki, aki csak ismeri. Márpedig sokan ismerik.

Így magyarázható, hogy a múlt vasárnap vendégektől tarkáltak a szatymazi rétek. Elutaztak Szatymazra a Magyar Hírlap munkatársai, akiknek Móra nemcsak dísz és büszkeséget jelent, de jó barátot is. Roóz Rezső felelős szerkesztő vezérlete mellett felvonult úgyszólván az egész szerkesztőség, akinek volt, elhozta a feleségét is (mert ezt Mórának kikötötték). Itt volt Kerényi István igazgató is. (Egy kiadóhivatali igazgató a legszükségesebb kellek a szerkesztőség mellett, hátha elfogy a munkatársak pénze útközben.)

Eljött Zsolt Béla és Pusztai Béla, aki egyébként Roóz Rezső helyettese, de Szatymazon ez a helyettesítés igen élvezetes feladat volt, mert az ebédnél például Roóz főszerkesztő úr az ötödik töltött káposztánál kijelentette, hogy nem bírja tovább, és megbízta Pusztát helyettesítéssel. Pusztai pedig ezúttal is éppen oly pontosan helyettesítette a főszerkesztőt, mint a szerkesztőségben szokta.

Feltűnést keltett a szatymazi réten Barabás Ernő, Balassa Emil, Sós Endre és Rózsashegyi László, aki állandóan pillangók után futkosott, akárcsak Budapesten...

Hatvány Lajos és Karinthy Frigyes viszont részben elméleti vitákba mélyedtek, részben gyakorlati témákról vitatkoztak. Karinthy Frigyes egyébként az alkonyat homályát felhasználva felöltözött gepida harcosnak, és a jelenlévők harsogó kacagása közben számonkérte Móra Ferencről, hogy miért ásta ki sírjából?

A szegedi vendégek között volt Pongrácz Bertalan [helyesen: Albert⁹] gázgyári igazgató családjával és Polgár dr. orvos. A társaság központjában természetesen ifj. Ferenc, más néven „a vadember”, Móra Ferenc világhírű unokája állott, aki a valóságban még sokkal aranyosabb, mint Móra írásaiban. A „vadembernek” nehéz napja volt, és sok gondot adott édesanyjának, Móra bájos lányának és édesapjának, Vészits mérnöknek.

*

A szatymazi mezőségek a népvándorlás óta nem láttak ilyen hadsereget, aminek viszont Móra Ferenc örült a legjobban.

⁹ Apró Ferenc szíves szóbeli közlése.

Móra Ferencné egész nap a háztartás gondjaival foglalkozott, azzal a csodálatos szeretetreméltósággal és anyagi türelemmel, amelyre csak Móráné képes. Volt is olyan ebéd és vacsora, hogy hetedhét országon nem akad párja...

Az aláírás nélkül megjelent cikk szerzője talán maga Karinthy, aki rendszeresen publikált a *Színházi Életben*, alkalomadtán ehhez hasonló kedves humorral átszótt aktualitásokról írott beszámolót is. A vidékre kihelyezett „szerkesztőségi gyűléstől” készült riportot három fénykép-felvétellel illusztrálták, melyeket Pusztá Béla szerkesztő készített; ezek közül az egyik megjelent a *Fototéka* sorozat Karinthy-kötetében is.¹⁰

A cikk sem ad pontos dátumot, de a megjelenés előtti „legutóbbi vasárnap” 1930-ban augusztus 24-re esett. Ilona-nap azonban 18-án van, így a leadást, a nyomdai folyamatot és az esetleges „csúszást” figyelembe véve nagy valószínűséggel az augusztus 17-i időpontot jelölhetjük meg a pesti írók szatymazi látogatásának pontos dátumaként; a cikkből, illetve a képaláírásokból pedig a résztvevők pontos névsorát is rekonstruálni tudjuk. *A házigazdák:* Móra Ferenc és felesége, lányuk, Móra Panka és vejük, Vészits Endre, valamint unokájuk, Vészits Ferenc; *a pesti vendégek:* Balassa Emil és felesége, Barabás Ernő, Hatvany Lajos, Karinthy Frigyes, Kerényi István (kiadó-igazgató) és felesége, Roóz Rezső (felelős szerkesztő), Pusztá Béla (felelős szerkesztő helyettes) és felesége, Sós Endre, Zsolt Béla és felesége, illetve *a szegedi vendégek:* Pongrácz Albert és felesége, valamint Polgár István dr.

S hogy miképpen kapcsolódik ez a dolgozat elején említett két novellához? A szatymazi látogatás és az először megjelent Karinthy-próza ideje között eltelt kevés idő (alig egy hónap) mellett a szöveg maga is valószínűsíti a kapcsolatot. A *Paleolit* története szerint az első szám első személyben megszólaló elbeszélő *egyszerre* van a pattintott kőkorszakban és a jelenben, egyszerre van tudatában mindkettőnek, s nem tudja, melyik ideje az igazi. Azt kérdezi magától, hogy „*azt* álmodtam – vagy *ezt* álmodom”, illetve – karinthy nyelvjárással – hogy „hányadik ükösöm vagyok e pillanatban? illetve hányadik ükunokám vagyok odaát?” Egy idegen, s mégis nagyon ismerős, régi világba kerül, ahol „eleven vagyok az elevenek között”, érzi. A régi világban egy társaság közepén a próféta An-Dhi ad meteorológiai jelentéseket, körülötte meztelen barlanglakók „guggolva ülnek, körben, néhány a földön hasal [...] és körben, csupa jó ismerős – biccentve üdvözölnek, s magam is barátságosan köszöntöm őket, miközben leguggolok közéjük, felismerve néhány jó barátomat”, kik közül majd Lha-ci mellé telepszik, aki „átszellemült arccal bámul, felém se fordul”. An-Dhi „örült nagy dolgokat jósol”, de az elbeszélő – huszadik századi tudásával – cáfolni akarja az időjárás jóslatokat, vitába keverednek – „te már megint ábrándozol, csillagokról beszélsz, mikor gyakorlati dolgokról van szó. És egyáltalán, hogy jössz ahhoz, hogy An-Dhit kritizáld? Nem is érted meg!” –, majd mivel a „marhaság” modern szót használja a „bölénység” vagy „mamutság” kőkorban releváns szavak helyett, *halandzsázással* vádolják, és a próféta hívei már-már meg akarják őt ölni – amikor felébred.

A riportból tudjuk, hogy a Móra Ferenc szatymazi tanyáján történt látogatáskor a vendégek körben ültek, s az egyik fénykép tanúsága szerint egyesek feküdtek is, Karinthy gepida harcosnak öltözött, tehát játékában egyszerre volt két időben, illetve Hatvany Lajossal

¹⁰ „Nézzétek meg ez a fotográfiát” Karinthy Frigyes összes fényképe (*Ikonográfia*) Szerk.: Kovács Ida. Bp., 1982. 188.

(akit Lacinak szólított) „részben elméleti vitákba mélyedtek, részben gyakorlati témákról vitatkoztak”. Sós Endrétől azt is tudjuk, hogy az elméleti vita tárgya éppen Ady volt; egy évvel korábban robbant ki a nevezetes Ady-vita, melyben Hatvany Ady-párti volt, Karinthy pedig Kosztolányi oldalára állt, amiért is az Ady-hívők ellene fordultak.

Mi történt hát? Karinthy az emlékeket, a valóságot fikcióba transzformálta, és a Szatymazon megtörtént események – jelentős átformálás után – egy látszólag álomszerű, valójában satirikus élű, aktualizáló novellában („cikk”-ben) jelennek meg.

Móra – ha hiszünk neki – nem ismerte a *Paleolitot*, amikor megírta a *Tinarát*, s szavait valószínűsíti, hogy a cím alatti ajánlason és a cikkhez szervesen illeszkedő utolsó bekezdésen kívül nincs utalás benne Karinthyra vagy a *Paleolitra*. Karinthy cikke vasárnap jelent meg, Móra pedig a következő pénteken (szept. 19.) szerethetett tudomást róla, mert cikkeit „mindig pénteken írta meg Szegeden, pénteken adta expressz-postára a *Magyar Hírlap* címére”,¹¹ és a megírás után, talán közvetlenül a postára adás előtt még oda tudta írni a cím alá az ajánlást és a látatlanul is köszönő sorokat a kutyanyelv aljára. Látszólag nincs más kapcsolat a két cikk között – mint ahogy Móra is tagadja. A *Tinará*ban viszont éppen a régi korok és a „primitív népek” temetési szokásait veszi sorba. Egy hónappal korábban a gepida harcosnak öltözött Karinthy pedig éppen azt kérte számon tőle, hogy „miért ásta ki sírjából?”, hiszen – idézve a *Tinarát* – „a »tisztességes eltemetés«-sel is azért járnak kedvében a halottnak a természeti népek, hogy a bosszúság ki ne kergesse őket a sírjukból.” Talán Móra „akaratlanul” választotta a témát – s adott kerülő választ a gepida-Karinthy kérdésére.

A két író kapcsolata a novellaváltással valószínűleg nem szakadt meg, de a barátság alakulásának nincs több írásos nyoma. Karinthy azonban Móra halála után is tovább éllette a szegedi író. A már többször idézett nekrológja után két hónappal a Magyar Országos Eszperantó Egyesület Móra-emlékünnepe tartott elnöki megnyitójában „szeretettől átfűtött, szubjektív szavakkal rajzolta meg Móra Ferenc portréját”,¹² majd egy évvel később ismét részt vett egy Móra Ferenc-emlékünnepen, melyet a Kelenföld Lágymányosi Polgári Kör ifjúsági csoportja szervezett, s ahol éppen a későbbi visszaemlékező, Sós Endre mondta az ünnepi beszédet.¹³

BALOGH TAMÁS

¹¹ [nn]: *Móra Ferenc*. Magyar Hírlap, 1934. febr. 10. = *Ének a szegénységről*, 253-255

¹² *Az örök mosoly embere az örök fájdalom embere volt*. A Magyar Országos Eszperantó Egyesület Móra Ferenc emlékünnepe. Magyar Hírlap, 1934. ápr. 7. 4.

¹³ Magyar Hírlap, 1935. febr. 26. 7.